

# MARI, LIS SOPIS SÓN CALENTIS (O UNA APROXIMACIÓ ALS PARLARS DE LA CONCA DE BARBERÀ)

Carme PLAZA I ARQUÉ

## INTRODUCCIÓ

«Mari, lis sópis són calentis! -Doncs bufa-lis, que seran fredis». Aquesta és una frase atribuïda (amb cert to foteta) als parlants de bastants pobles de la Conca de Barberà.

Amb això ja explico una mica la intenció d'aquest treball: la sistematització d'alguns aspectes fonètics considerats com a característics dels pobles d'aquesta comarca. El meu propòsit és descriure uns trets fonètics concrets, aparentment individuals, de sis pobles de la Conca de Barberà i estudiar-los en relació a la seva circumstància dialectal de zona de transició entre el català oriental i l'occidental.

És un fet indiscutible que la comarca de la Conca de Barberà és geogràficament i lingüística una zona de transició. La parla d'aquesta contrada ha estat molt poc estudiada. Només ho ha estat, i de manera aïllada, la d'alguns pobles que formen part del subdialecte «xipella».

No tindria sentit aquí primfilar sobre la pertinença o no d'aquestes parles a un o altre dialecte. La limitació d'aquest treball a uns as-

pectes estrictament fonètics, deixant de banda el lèxic i la gramàtica, fa impossible i desproporcionat qualsevol intent d'estudi dialectal de conjunt. D'altra banda, és comunament acceptada la pertinença de la parla dels pobles de la Conca al dialecte oriental.

Els aspectes que penso estudiar aquí són només dos: les vocals postòniques finals *a-e* i *o-u* en sis pobles de la Conca de Barberà: Barberà, Blancafort, l'Espluga de Francolí, Rocafort de Queralt, Sarral i Solivella.

No tractaré de fer només una descripció fonètica encara que el treball es basa en les parles dels diferents pobles. El meu propòsit és veure les característiques comunes a aquestes realitzacions fonètiques (el que en la fonologia estructural són les oposicions fonològiques) i, com ja he dit, situar-les en el seu context dialectal.

El mètode utilitzat, com en tot treball de dialectologia, ha consistit en enquestes amb els habitants d'aquestes localitats.

Crec que la meva situació com a enquestadora és privilegiada. En primer lloc, moltes vegades les enquestes no han fet més que evidenciar el que d'oïda i de memòria jo ja coneixia degut a converses ordinàries i quotidianes amb la gent. Bona part de les enquestes les he fetes a parents i coneguts sense que sospitessin que els estava enquestant. Això ha permès que l'informador parlés amb tota naturalitat, ajudat i motivat per la utilització de la mateixa pronúncia per part de l'enquestadora.

Com que l'objectiu d'aquest treball és molt concret i no pretén estudiar cap aspecte lexical, he pogut fer unes enquestes útils per a mi però potser informals i heterodoxes des d'altres punts de vista dialectals.

El que he fet ha estat enregistrar converses mitjançant el magnetòfon, gairebé sempre de manera «pirata» sense que l'informador s'adonés de l'aparell. Quan, al final de la conversa, -de vegades- li he confessat la meva intenció, el parlant ha modificat involuntàriament la seva fonètica -sobretot la pronúncia de les *is* i ha citat sempre gent del poble que parlava més «cerrat»<sup>(1)</sup>.

1.-«Jo no hi parlo gaire, aquell vell de cal... sí que fa moltis *is*». La pronúncia de *i* per *e*, pròpia de la majoria d'aquests pobles és sentida de vegades amb un cert complex d'inferioritat que s'accentua quan el parlant se'n va a viure a Reus, Tarragona o Barcelona, focus importants d'emigració els darrers anys.

Els temes tractats a les enquestes -ultra el llenguatge col·loquial propi de la conversa- han estat temes d'interès de l'informador: la collita, els conreus de la vinya, i comentaris sobre festes locals molts celebrades (abans) al poble: els innocents, el carnestoltes. D'aquesta manera, el parlant retrobava inconscientment les seves expressions fonètiques més habituals i tradicionals<sup>(2)</sup>.

He fet un mínim de dues enquestes per poble a través de les quals he recollit a l'atzar un nombre suficient de paraules utilitzables per a aquest estudi.

Tampoc he pretès de fer un treball sociolingüístic -que fóra molt interessant- sobre les diferències entre la parla dels vells i la dels joves. És un fet innegable que, degut al caràcter peculiar de la parla d'aquestes comarques, hi ha una evolució fonètica molt considerable que intenta sempre la igualació amb el català oriental.

He apuntat les tendències que es manifesten com a més generals en les pronúncies observades, davant la impossibilitat d'enregistrar totes les mínimes variacions fonètiques. Tampoc he buscat l'informador ideal, perquè el més probable és que no existeixi o ja hagi mort. El fet de fer més d'una enquesta per localitat m'ha evitat caure en el perill de la parla arcaica i personal. Al mateix temps, el meu coneixement previ d'aquestes parles m'ha ajudat a fer una descripció bastant generalitzada de la pronúncia de la localitat.

Al transcriure fonèticament les paraules m'ha resultat útil emprar l'alfabet que adopta l'Institut d'Estudis Catalans.

## CARACTERÍSTIQUES DIALECTALS DE LA ZONA ESTUDIADA

He triat aquests pobles en tant que pobles de la conca estricta deixant de banda la subcomarca de Santa Coloma de Queralt<sup>(3)</sup>. Com he dit abans, és aquesta una zona de transició entre els dos grans dialectes del català, l'oriental i l'occidental. La meua especial predilecció per aquesta faixa fronterera és deguda al fet que presen-

2. Quan hem parlat a les enquestes de temes introduïts o tractats pels medis actuals de comunicació s'ha fet més palesa la tendència dels parlants a l'estandarització.

3. «La comarca natural cenyida a la Conca de Barberà estricta resta perfectament configurada pel cercle dels aiguavessants que donen llur tribut als rius Francolí i Anguera» J. IGLÉSIES, *Conca de Barberà a Geografia de Catalunya*, Ed. Aedos, Barcelona 1974, vol.III pàg. 257.

ta alhora característiques comunes a ambdós dialectes, i que, en tant que zona perfectament delimitada des del punt de vista geogràfic, presenta uns trets peculiars i comuns a tota la comarca.

Dels sis pobles triats, n'hi ha quatre -Barberà, Solivella, Blancafort i Rocafort de Queralt- considerats com a pertanyents al subdialecte «xipella» (l'he posat entre cometes a causa del caràcter pintoresc del mot). La característica principal d'aquest subdialecte és la diferenciació entre la *a* àtona final i la *e* àtona, també final, que es pronuncia *i*. Un poble, Sarral, no pertany al «xipella»; l'altre, l'Espluga de Francolí, només hi pertany a mitges<sup>(4)</sup>.

Els possibles punts de semblança entre els trets fonètics d'aquests pobles permetria parlar de zona de transició més que no pas de clapes aïllades com s'acostuma a representar en els mapes el «xipella». Per això, caldria revisar si la definició de «xipella», al ser restringida a una fonètica concreta, resulta poc productiva des del punt de vista dialectal.

La meua intenció és estudiar l'oposició *a-e* i de vegades la de *o-u* postòniques finals, com una isoglosa més àmplia que tingui més en compte l'oposició fonològica que no pas la realització fonètica. D'aquesta manera, la Conca de Barberà formaria una àmplia isoglosa de transició entre el dialecte oriental i l'occidental amb trets, en aquest cas fonètics i fonològics, pertanyents a un i altre dialecte<sup>(5)</sup>.

4. «La Conca de Barberà i la Segarreta, o sia, la comarca de Santa Coloma de Queralt, que pertanyen a n-els territoris que fan *u* la *o* àtona, distingeixen en els noms substantius i adjectius la *e* àtona final de la *e* àtona, fent-la *i* (...) Llavor veurem que tal *i* no és més que una *e* tan tancada, que acaba per sonar *i*. Aquesta *e* sonant *i* la trobarem des de la Seu d'Urgell fins a n-el Priorat, precisament en tota la frontera de la *e* àtona clara, no confusa may amb la *a* àtona (...) Ho trobarem a Viure, Solivella, Aguiló, Santa Coloma, La Guàrdia, Barbarà, Blancafort, Senan, Rocallaura, Forés, Conesa, Rocafort, Les Piles, Pira, Espluga de Francolí (mig poble només), Pradell. Encara altres pobles...» A. ALCOVER, *Una mica de dialectologia catalana* a «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», IV, Palma 1908, pàg. 202.

Vegeu també P. BARNILS, *Els dialectes catalans* a «Butlletí de Dialectologia Catalana», VII, Barcelona 1919; A. GRIERA, *Contribució a una dialectologia catalana*, extret del «Butlletí de Dialectologia Catalana, VIII-IX, Imp. de la Casa de la Caritat, Barcelona 1921; A. BADIA, *Gramàtica històrica catalana*, Ed. Noguer, Barcelona 1951; J. VENY, *Els parlars*, Ed. Dopesa, Barcelona 1978 i també del mateix autor l'article *xipella* a *Gran Enciclopèdia Catalana*, XV, Barcelona 1980, pàg. 766.

5. No puc estar d'acord amb l'afirmació que fa A. GRIERA: «Allà on dos dialectes tenen les fronteres, sovint, s'hi estableix una zona neutra on comparaixen fenòmens fonètics, morfològics, lexicogràfics, desconeguts en els dos parlars en lluita» a *Contribució... Op. Cit.* Més aviat es tracta del cas contrari, la zona fronterera té trets lingüístics que pertanyen a ambdós dialectes.

### Les oposicions a-e, o-u

Una de les principals diferències fonètiques i fonològiques entre el català oriental i l'occidental és els diferents esquemes del vocalisme àton. El català oriental té el següent esquema de dos graus d'obertura:

(esquema 1)

u	i
a	

El català occidental té un esquema de tres graus d'obertura <sup>(6)</sup>:

(esquema 2)

u	i
o	e
a	

Si tenim en compte les característiques del «xipella», veurem que, en termes fonològics, la seva particularitat dialectal consisteix en tenir al mateix temps l'esquema reduït de les vocals àtones del dialecte oriental (esquema 1) en posició pretònica (p. e.: *[duné̄ta]*, doneta; *[kərnə̄stóltəs]*, carnestoltes; *[fiká]*, ficar), i part de l'esquema del vocalisme àton del català occidental en posició postònica final.

L'anomenat «xipella» té -teòricament- dos esquemes del vocalisme àton. L'un, en posició final:

(esquema 3)

u	i
e	
a	

5.E. ALARCOS, *El sistema fonemàtic del catalán* a «Archivum», Universidad de Oviedo, III (1953), pp. 135-146.

Aquest és l'esquema del català oriental en el camp de les vocals velars /u/ (esquema 1) i del català occidental en el camp velar /i/, /e/ (esquema 2). Aquesta /e/ és la que en el «xipella» es realitza [i]. Per tant tenim en posició àtona final: [kãru], carro, [mãri], mare; [káza], casa.

Amb aquest esquema ja anticipo les conclusions: el característic so [i] del «xipella» és una realització fonètica del fonema /e/ que s'oposa al fonema /a/ en el català occidental i es neutralitza en l'arxifonema  $\text{\textcircled{a}}$  en el català oriental.

En resum, en el dialecte occidental es manté en posició àtona l'oposició /a/-/e/ i /o/-/u/ mentre que en el dialecte oriental es neutralitzen la primera oposició en  $\text{\textcircled{a}}$  i la segona en U. El *xipella* manté l'oposició /a/-/e/ en posició àtona final.

L'esquema de les vocals àtones en posició pretònica del *xipella* és igual que en el dialecte oriental (esquema 1).

Encara que no sigui propi de *xipella*, valdrà la pena observar i escoltar si en algun poble funciona l'oposició /o/-/u/, sempre en posició postònica final, com en les zones frontereres de característiques semblants (7). Aleshores l'esquema per a la posició postònica final fóra el mateix que el del vocalisme àton del català occidental (esquema 2).

He procurat descriure els diferens sons vocàlics en què es realitzen les dues oposicions en els pobles estudiats prescindint de la seva inclusió o no en el *xipella*. En tots els casos he intentat arribar a generalitzacions de tipus fonològic partint de les fonètiques concretes.

## CARACTERÍSTIQUES GENERALS DELS POBLES ESTUDIATS

La Conca de Barberà estructuralment forma part de la Gran Depressió Central Catalana. El riu Francolí i el riu Anguera han excavat una conca parabòlica violentament separada de la plana del

7.-A. BADIA, *Gramàtica històrica...*, Op. Cit. pàg. 75, afirma que no es dona aquesta oposició als pobles del «xipella»; A. ALCOVER, a *Una mica de dialectologia...* Op. Cit. pàg. 202, també ho ha dit, però a d'altres zones del «xipella» ha trobat aquesta oposició encara que en clara regressió; P. RUSSELL-GEBBETT a *Catalán oriental y catalán occidental en el nordeste de la provincia de Lérida* a «Actas do IX Congresso Internacional de Linguística Románica», tom. II (Boletim de Filologia, Tomo XIX, 1960) pàg. 309, senyala en alguns pobles de la zona fronterera, al costat de pobles «xipelles» «una distinción muy caduca, caduca sobre todo en posición postónica, entre las o y u átonas.»

Camp per l'erecció de la Serralada Prelitoral. Aquesta serà la conca estricta. A l'extrem nord-est de la Conca de Barberà hi ha la cubeta geogràfica de Santa Coloma de Queralt, anomenada també Alta Segarra i Alt Gaià, que la ponència de la Divisió Territorial de l'any 1936 va considerar afegida a la Conca de Barberà (vegeu mapa 1).

El riu Anguera és afluent del Francolí. De fet la Conca ha estat formada per regressió del primer riu i els seus torrents. Només un poble dels tractats pertany a la riba del Francolí, l'Espluga.

Barberà encara que no sigui la capital de la comarca li dóna nom i està molt a prop del Camp de Tarragona per l'entrada natural del coll de Cabra. Rocafort de Queralt i Sarral són dos pobles que tenen una forta relació entre ells i estan situats a l'extrem de la conca per la part de la subcomarca de Santa Coloma a la qual els uneix el coll de Deogràcies. Solivella i Blancafort són els pobles més a prop de la Segarra per la part del coll de Belltall. Ambdós pobles tenen el costum de fer romiatges al Santuari del Tallat dins el domini del català occidental.

L'únic poble que té comunicació per ferrocarril és l'Espluga; actualment és el poble amb més població. Els altres estan ben comunicats per les carreteres de Tarragona a Lleida, de Tarragona a Santa Coloma i de Valls a Andorra, a més de les carreteres comarcals que els uneixen entre ells.

Sarral i l'Espluga tenen mercat propi. Blancafort, Barberà i Solivella tenen com a primer mercat Montblanc i després Valls i Reus. Solivella també té com a segon mercat Tàrrega. Rocafort té com a principal mercat Sarral i Santa Coloma.

Tant l'Espluga com Sarral tenen com a principal mercat Valls.

Aquests pobles des de la fil·loxera -car la font principal d'ingressos era la vinya- han sofert una forta emigració. Només Sarral i l'Espluga han mantingut el nivell de població -a l'any 1970 Sarral tenia 1521 habitants i l'Espluga 3181-; els altres pobles, en canvi, l'han perduda en un 50 per cent o més, fins al punt que avui cap d'ells arriba al miler.

Després d'aquesta petita introducció podem apuntar la forta relació d'aquests pobles primer amb les altres viles de la conca estricta -Montblanc- o de l'alta Segarra, i després, i de manera constant, amb les capitals de l'Alt i Baix Camp.

Si tenim en compte els rius i els mercats, la Conca de Barberà pertany més al dialecte oriental que a l'occidental, encara que ja veiem que està en una relació molt directa amb la zona del subdia-

lecte tarragoní. El fet que hi hagi un poble que tingui com a segon mercat Tàrrega, en els dominis del català occidental, acompanyat del romiatge al Tallat (Urgell) i de les comunicacions amb l'Urgell pel coll de Belltall, no fa més que posar en evidència el caràcter de transició d'aquesta zona (vegeu mapes 1 i 2).

## DESCRIPCIÓ DE LES PARLES

Agafaré Barberà com a referència per a la descripció de les parles de tots els pobles estudiats.

### BARBERÀ DE LA CONCA

#### Àtones finals *o-u*

Les àtones finals *o i u* es neutralitzen en posició pretònica i postònica com en el català oriental:

*[fɛ̃ʃus]*, feixos  
*[dɔ̃rmu]*, dormo

*[ʒitánu]*, gitano  
*[káru]*, carro

#### Àtones *a-e*

En posició pretònica es pronuncien sempre *a* neutra com en el català oriental:

*[r̄ əspirá]*, respirar

*[pərlá]*, parlar

En canvi, en posició final postònica la pronunciació es diferent.

1) *a* postònica final  
(Substantius, adjectius, adverbis)



Normalment *a* es pronuncia com a [a] molt velaritzada que de vegades es tanca fins a confondre's amb [o]. (La representarem [a]):

[káza], casa  
[blánka], blanca

[šika], xica

És difícil reproduir el so exacte d'aquesta vocal. Depèn dels parlants i també de la influència dels altres sons de la paraula. La pronúncia més extrema fóra [o] i la més suau [a]. Aquesta última és la tendència de la gent jove o de la gent que va a treballar a fora. De tota manera, la pronúncia de la *a* final acusa gairebé sempre una certa velarització <sup>(8)</sup>.

Els plurals de noms i adjectius, escrits *es* es pronuncien sempre *is* com veurem més endavant:

[kázis], cases

[dónis], dones

#### (Verbs)

La primera persona del singular de l'imperfet freqüentment es pronuncia [a] més o menys velar:

[dunába], donava

[purtába], portava

De vegades totes les formes de l'imperfet es pronuncien amb *i* per analogia:

[purtábi], portava  
[purtábis], portaves

[purtábi], portava

8.-A Barberà i a molts pobles de la Conca *i* no s'oposa a *a* com diu ALCOVER, *Op. Cit.* sino a *a* velar. Aquest so no és estrany en la frontera entre l'oriental i l'occidental. Vegeu RUSSELL-GEBBETT, *Op. cit.* pàg. 310.

No és el més normal; ho he observat sobretot en els verbs usats amb preferència. S'hauria d'entendre com una pronunciació més arcaica.

Quan no existeix l'analogia a totes les formes de l'imperfet, la primera persona del plural acusa moltes vegades un èmfasi en la seva velarització:

[əʎiam], haviam

que pot arribar a [o]:

[təniom], teniem

encara que el més normal és sentir en aquesta posició [a] i [a]. Igualment estan més afectades de velarització les paraules del vocabulari més usual.

Una mateixa persona presenta una [a] més velar en unes paraules que en altres. A més dels fenòmens d'assimilació, em sembla important remarcar que la freqüència de velars és superior en les paraules d'ús quotidià. Aquest fet estaria relacionat amb el caràter regressiu de les pronúncies particulars d'aquests pobles.

## 2) *e* postònica final

(Substantius, adjectius, adverbis)

La *e* final es pronuncia [i] més o menys oberta. Podem sentir una [i] «ni més ni pus que *i*»<sup>(9)</sup> o una *i* més oberta, el so de la qual està entre *e* i *i* que transcriuré [ī]<sup>(10)</sup>.

9.-A. ALCOVER, *Op. Cit.*, pàg. 224.

10.-A. ARTEAGA PEREIRA, a *Textes catalans avec leur transcription phonétique*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1915, pàg. 18, quan parla de Santa Coloma de Queralt transcriu [ī] en tots els casos; A. BADIA, *Op. Cit.*, i J. VENY, *Op. Cit.*, transcriuen sempre [ī]. Al *Diccionari Català, Valencià, Balear* es transcriu [e].

Com sempre, la realització d'aquest so dependrà d'una banda de l'assimilació als altres sons veïns, i de l'altra de la manera de parlar del subjecte i de les seves circumstàncies sociolingüístiques. Ja he dit la poca gràcia que fa als que «xipellegen» que els sentin les *is*. La tendència a dissimular aquesta pronúncia, sobretot per part dels emigrats és manifesta. Si van a un lloc de parla diferent, de seguida intenten assimilar la nova fonètica. És interessant, de cara a una interpretació fonològica, tenir en compte que el resultat d'aquesta repressió lingüística és, si la situació no és molt forçada, la substitució de *[i]* per *[e]*.

Exemples de la pronunciació de la *e* final a Barberà:

*[mári]*, mare  
*[pári]*, pare

*[átri]*, altre  
*[rãdéri]*, radera

i les variants més suaus:

*[mári]*, mare  
*[pári]*, pare

*[átri]*, altre  
*[dãréri]*, darrera

La paraula *[rãdéri]*, sobretot al costat de la paraula ortogràfica presenta un petit problema. S'hauria de pronunciar amb *[a]* o amb *[i]*, donades les dues grafies? A tots els pobles consultats he sentit *[dãréri]* o *[dãrere]*, mai *[dãrera]*. Aquestes pronunciacions coincideixen amb el català occidental: *[rãdère]*.

Els substantius amb *e* postònica final travada per qualsevol consonant també es pronuncien de la mateixa manera:

*[mánik]*, mànec  
*[bimit]*, vimet

*[kánim]*, cànem  
*[présik]*, prèssic

Aquests exemples de singulars amb *e* final travada són els que més s'han conservat.

Els plurals, en tots els casos, es pronuncien *[i]*:

*[páris]*, pares  
*[átris]*, altres

*[óm̄ins]*, homes  
*[kór̄dis]*, cordes

(Verbs)

La *e* final de la tercera persona del singular del present, de l'imperfet d'indicatiu, i del condicional també es pronuncia *[i]*:

*[dɔni]*, dóna  
*[dunáɓi]*, donava  
*[dunəri]*, *[dunəri]*, donaria

Hi ha molt sovint casos de reducció de les dues vocals finals:

*[əɓii]* *[əɓi]*, havia *[surtii]* *[surti]*, sortia

encara que també podem sentir les dues vocals, la segona de les quals és més relaxada: *[əɓii]*

Normalment, l'ortografia, per motius etimològics, es correspon amb la pronunciació del *xipella*. Quan s'escriu *a* final es pronuncia *[a]* amb més o menys velarització, mentre que quan s'escriu *e* final, lliure o travada, la pronúncia es *[i]*.

Això no passa en la tercera persona del singular de l'imperfet i el condicional. Les explicacions no estan clares. Es pot parlar d'una assimilació a la vocal *i* palatal veïna en els condicionals *[dunəri]*, *[dunəri]*, donaria, i en els imperfets *[surti]*, *[surtii]*, sortia, excepte en els verbs del primer grup *[purtáɓa]*, portava. També es pot explicar per analogia amb les formes travades del mateix paradigma. Freqüentment hi ha una oposició entre la primera persona i la tercera del singular:

jo <i>[surtia]</i>	jo <i>[kumpráɓa]</i>
ell <i>[surtii]</i> , <i>[surti]</i>	ell <i>[kumpráɓi]</i>

Fet que també trobem en el català occidental<sup>(11)</sup>.

11. A més d'aquestes terceres persones amb *e* com en el català occidental hi ha restes de formes verbals clarament occidentals *[plói]*, plòia. També *i* com una forma a extingir es dóna alguna forma de primera persona singular del present indicatiu amb *e* *[i]*: jo *em recordi* com en el dialecte valencià.

L'analogia de les formes acabades en *i* es pot estendre a totes les formes del temps. Aleshores no existeix l'oposició primera/tercera persona que he explicat abans<sup>(12)</sup>. També l'analogia actua en les formes dels imperfets del primer grup.

Els trets de la parla de Barberà pertanyen completament al que tradicionalment s'ha anomenat *xipella*. No crec que sigui un tret propi d'aquest mini-dialecte el pas a *i* de la *e* pretònica: [*pitit*], petit; [*žiné*], gener; [*sirán*], seran. Alguns d'aquests exemples els trobem a Barberà i a tota la Conca però també en altres dialectes com el nord-occidental, el rossellonès, el valencià. Haurien de ser considerats com un tret més de dialectes de transició<sup>(13)</sup>.

#### SOLIVELLA

En els aspectes estudiats, la parla de Solivella és, en general, la mateixa que la de Barberà. Només he observat una pronúncia encara més velar de la *a*: [*káza*], casa; [*fiłə*], filla. Aquest poble també està dins de la llista de les localitats del *xipella* donada per ALCOVER (vegeu nota 4).

#### BLANCAFORT

La parla d'aquest poble, considerada també dins del *xipella*, presenta les següents particularitats respecte als pobles estudiats:

12. He sentit a Barberà encara que no en tots els casos totes les formes de l'imperfet amb *i*. Aquest curiós cas d'analogia ja va ser observat per A. ALCOVER a *Una mica de dialectologia...*, *Op. Cit.* i també en l'obra del mateix autor (recopilada per F. de B. MOLL), *La flexió verbal en els dialectes catalans*, extret de l'«Anuari de l'Oficina Romànica», Biblioteca Balmes, Barcelona 1929, IV volums.
13. És interessant relacionar aquests casos amb l'explicació que dona J. COROMINES sobre CI en lloc de CE pretònica a *Lleures i converses d'un fil·lòleg*, Club Editor, Barcelona 1973, pàg. 197.

**a àtona final**  
(en tots els casos)

Aquesta vocal no presenta la velarització tan acusada com a Barberà i Solivella:

<i>[káza]</i> , casa	<i>[bláŋka]</i> , blanca
<i>[purtába]</i> , portava	

amb poca o sense velarització.

Sovint, més que velar aquesta *[a]* és palatal: és un so poc clar entre *a* i *e* com la *[e]* final de Montblanc, Valls i Reus. No és el mateix so que la vocal neutra que és una vocal central, aquesta és més palatal:

<i>[káze]</i> , casa	<i>[bláŋke]</i> , blanca
<i>[purtábe]</i> , portava	<i>[šikéte]</i> , xiqueta

**e postònica final**

La *e* final dels substantius, adjectius, verbs i adverbis en síl·laba lliure o travada es pronuncia igual que a Barberà, com una *[i]*:

<i>[pári]</i> , pare	<i>[ɾaðéri]</i> , darrera
<i>[bèuri]</i> , veure	<i>[kántin]</i> , canten

Es continuen mantenint sempre les oposicions */a/-/e/*. Encara que la realització fonètica de */a/* es decanti cap al camp de les palatals, no hi ha mai problema de confusió degut al so tancat de */e/* en *[i]*, *[j]* o *[e]*:

<i>/a/</i>	<i>[káza]</i> , <i>[káze]</i> , casa
<i>/e/</i>	<i>[páre]</i> , <i>[pári]</i> , <i>[pári]</i> , pare

## L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ

La parla de l'Espluga presenta un aspecte curiós: hi ha dues parles segons la situació del poble. No sé si mai les dues parles havien estat la mateixa però la gent de l'Espluga té consciència de l'existència des del seu record i el dels seus avantpassats de dues «comunitats lingüístiques».

Històricament, l'Espluga fou dividida en dos senyorius, l'Espluga *jussana* i l'Espluga *sobirana* que corresponien a les zones de ponent i de llevant respectivament. Probablement, al segle XV ja hi devia haver una sola organització municipal per a ambdues viles, però no abans (14).

L'antiga Espluga *sobirana* correspondria actualment de manera aproximada al Capuig o part superior de la vila. Des del raval del Castell cap a la banda de llevant s'ha anat expansionant l'Espluga *jussana*.

El fet és que a l'Espluga hi ha dues parles ben diferenciades, la del Capuig i la de l'Espluga de baix.

### *I).-La parla del Capuig*

Aquesta parla correspon completament al subdialecte *xipella* i fins i tot n'accentua els trets característics.

És de remarcar la pronúncia extremadament velar de la *a* final, sobretot en les formes de l'imperfet: [*aβiõm*], *haviem*; [*purtáβõm*], *portavem*.

La parla del Capuig està lògicament en regressió. Els motius són sociolingüístics. És normal que es tendeixi cap a una igualació -en aquest cas fonètica- dins del mateix poble; aquesta igualació es fa a favor de la modalitat més estandard del català, la de l'Espluga de baix. Socialment ha tingut importància el fet que aquesta vila ha mantingut la seva població gràcies a la petita indústria i a l'avicultura; també s'ha expansionat últimament gràcies a la dinàmica de serveis creada pel Casal. Gairebé ha deixat de ser pagesa. Els habitants del Capuig, a començaments de segle encara tots pagesos i menys dotats econòmicament, han emigrat o han baixat cap on la vila s'ha

14.-Vegeu A. ALTISENT, *Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. l'Espluga de Francolí de 1079 a 1200*, a «Anuario de Estudios Medievales», III, Barcelona 1966, pp. 131-213 i del mateix autor *Ordinacions de l'Espluga Sobirana de Francolí a «Arrels»*, publicació del Casal de l'Espluga de Francolí 1980, pp. 131-159.

eixamplat. També és un fet que les cases del Capuig han estat ocupades darrerament per gent castellanoparlant.

### II).-La parla de l'Espluga de baix

Aquesta part del poble no ha estat mai considerada dins la parla del *xipella*. ALCOVER diu molt clarament «mig poble només» (15). Els trets fonètics característics d'aquesta parla són:

#### *a* àtona final

La pronunciació d'aquesta vocal conserva la velarització per part dels parlants més conservadors lingüísticament; també he sentit [ə] neutra i també [ɛ] palatal i relaxada semblant a l'observada a Blancafort. Aquesta confusió és normal pel fet que l'Espluga és un poble gran, amb influències de gent de fora i amb activitats que forçosament l'obren més cap a altres parles.

La *a* travada per consonant tant en els substantius, adjectius, adverbis com en els verbs es pronuncia [ɛ] tancada:

[òmɛ], home  
[bɛure], veure  
[àltre], altre

[rəðɛrɛ], darrera  
[kázɛs], cases  
[tɛnen], tenen

Les dues pronúncies de l'Espluga no són des del punt de vista fonològic gaire diferents, encara que ho sigui llur fonètica. Ambdues diferencien /a/ de /e/ postònica final com a Barberà, Solivella i Blancafort, encara que la manera de fer-ho sigui fonèticament diferent.

Les raons d'aquestes diferències fonètiques qui sap si es podrien buscar a la història medieval de les dues Esplugues. Però ja fa massa temps que això s'esdevingué per creure en una continuïtat. El que potser és probable és que des de sempre el Capuig hagi estat poblat per pagesos, cosa que ja fóra un motiu a favor del conservadurisme lingüístic de les parles en *i*, i que al mateix temps, la situació

15.-Vegeu la nota 4.



social d'aquests hagi estat inferior a la dels habitants de baix (només cal mirar les cases d'una i altra Espluga). La desigualtat social pot haver influït en la desigualtat lingüística en el sentit que l'aïllament social hauria afavorit les diferències de parla.

## SARRAL

### Àtones *a - e*

#### 1) *a* postònica final

*a* en síl·laba lliure es pronuncia amb un matís més o menys velar, no tan acusat com a Barberà i Solivella:

[káza], casa

[fõnda], fonda

[əskála], escala

A les primeres persones del plural s'ha conservat, sobretot en les paraules de més ús, la pronunciació molt velar de [a], [o]:

[əðlõm], havíem

[dɛyõm], deíem

[təniõm], teníem

#### 2) *e* postònica final

*e* en síl·laba lliure o travada es pronuncia sempre [e] tancada:

[kázes], cases

[rə dɛrɛ], darrera

[purtáben], portaven

[ləbõrens], llavòrens

### Àtones finals *o-u*

A cap dels pobles estudiats fins ara havia trobat el so [o] àton fi-

nal tant en els noms i adjectius com en els verbs, en lloc de la reducció de l'oriental a *u*.

A Sarral trobem les pronúncies:

[kářo], carro

[kal káno], cal Cano

[fějšos], feixos

[pénso], penso

mentre que la pronunciació normal als altres pobles fins ara és:

[kářu], [kal kánu], [fějšus], [pénsu]

Aquesta /o/ de vegades tendeix a ser oberta.  
Sarral no està inclòs dins el *xipella*.

#### ROCAFORT DE QUERALT

Encara que considerat per Mn. ALCOVER dins la zona del *xipella* presenta característiques particulars sobre tot pel caràcter extremadament recessiu de la pronúncia em [i], molt més que a altres pobles que he descrit abans.

#### Àtones a-e

##### 1) a postònica final

Es pronuncia velaritzada com a Barberà:

[kářa], casa

[bláŋka], blanca

La pronunciació pot ser més o menys tancada però sempre conserva el caràcter velar.

### e postònica final

Es pronuncia [e] tancada com a Sarral o [e̞] més tancada. De vegades és molt difícil, per no dir impossible, de distingir entre [e] i [i]. La pronunciació de Rocafort devia ser més clarament *xipella* quan M. n. ALCOVER va fer o va encarregar les enquestes. N'és una prova la indistinció entre *e* i *i*. També ho és la pervivència de la pronunciació d'una *i* clara en paraules com [mánik], mànec; [présik], préssec. En les formes verbals on es pot donar l'assimilació de *i*, la pronunciació té més tendència a conservar el so *i*: [dunəri], donaria; [səbi], sabia.

La regressió de la pronúncia de Rocafort és probablement anterior a la d'altres pobles de la Conca. Potser no n'és del tot aliena la forta relació entre aquest poble i Sarral.

### Àtones finals o-u

Curiosament tornem a trobar aquí la diferenciació de les /o/-/u/ àtones finals:

[pórtɔ], porto  
[fějšos], feixos

[móso], mosso

El so d'aquesta [o] encara que perfectament perceptible, no és tan clar com a Sarral. Allí és una mica oberta i aquí és extremadament tancada. Els parlants de Rocafort (tots els pobles són molt sensibles a la fonètica dels altres pobles, molt més que els lingüistes) m'han fet observar que encara que ells pronuncien [o], aquest so és quasi [u], no com a Sarral que el fan més obert.

## CARACTERÍSTIQUES DE CONJUNT DE LES PARLES ESTUDIADADES

### Realitzacions de les vocals postòniques finals *a - e*

#### 1) *a* postònica final

He establert dos grups.

i) *Barberà, Solivella, el Capuig de l'Espluga, Rocafort i Sarra*  
[a] tancada velar més o menys a prop de [o]:

[káza], casa  
[nóya], noia

[əbíam], [əbíom], haviem

Tractant-se de realitzacions fonètiques parlarem sempre en termes aproximatius, ja que les particularitats de cada parla local han estat donades abans.

b) *L'Espluga de baix i Blancafort*:

[a] velaritzada, encara que menys que al grup anterior, [a] central i [ə] neutra:

[káza], casa  
[nóya], noia

[əbíam], haviem

i també [ç] tirant a palatal i relaxada:

[káçç], casa; [nóyçç], noia; i de vegades neutra: [əbíam], haviem

## 2) e postònica final

També fem els dos grups :

a) Barberà, Solivella, el Capuig -Espluga de dalt-, Blancafort, Rocafort.  
(en aquest últim poble amb menys intensitat)

[i] o [j] segons les pronúncies:

[òm*i*], home  
[sòp*i*s], sopes

[ləðòr*i*ns], llavòrens  
[surt*i*], [surt*i*i], sortia

b) L'Espluga de baix, Sarral

[e] tancada:

[òm*e*], home  
[sòp*e*s], sopes

[rədèr*e*], darrere  
[káz*e*s], cases

### Realitzacions de les vocals postòniques o - u

a) Barberà, Solivella, les dues Esplugues, Blancafort.

No distingeixen aquestes vocals com en tot el català oriental:

[pènsu], penso  
[kàru], carro

[fèišus], feixos

b) Sarral, Rocafort.

Distingeixen /o/ final, més oberta a Sarral i més tancada a Rocafort:

[núzos], nusos  
[páso], passo

[ráro], rar

Per tant, a tots els pobles estudiats es manté l'oposició /a/ - /e/ amb diferents realitzacions fonètiques (vegeu quadre). Si acceptéssim la definició tradicional de *xipella* foren parlars d'aquest subdialecte Barberà, el Capuig, Blancafort, Solivella i (amb precaució) Rocafort, pobles que tenen la pronunciació [i] àtona final.

Només a dos pobles, Sarral i Rocafort es dona l'oposició /o/ - /u/ en les vocals àtones finals.

Els esquemes del vocalisme àton en posició final quedaran ara més clars. D'una banda a tots els pobles excepte Sarral i Rocafort tindran l'esquema 3 (pàg.79). Aquests dos pobles tindran l'esquema 2 (pàg.79); en el primer cas, es tracta d'un esquema dissimètric: falta un grau d'obertura en el camp velar, en el segon resulta un esquema complet igual al del català occidental.

Aquests esquemes només pertanyen com ja hem dit, a les vocals àtones finals.

Només són aproximats si tenim en compte la localització dels fonemes sobretot en el cas del fonema /a/. En els pobles estudiats /a/ no té gairebé mai una realització central: la majoria de les vegades és velar [a] i en algun cas (Blancafort) és palatal [e]. Encara que en els pobles estudiats aquesta última realització sigui minoritària, cal recordar que es dona sistemàticament en altres pobles de la Conca com Montblanc i Vilaverd: [káze], casa; també és molt semblant a la pronúncia dels pobles de l'Alt i Baix Camp (sobretot Valls i Reus).

Es un fet que el fonema /a/ no té en català forçosament una realització central i es decanta de vegades cap al camp velar o cap al camp palatal<sup>(16)</sup>.

16.-Vegeu E. ALARCOS, *La constitució del vocalismo catalán*, a «Studia Philologica. Homenaje... a D. Alonso...», I, Madrid 1960, pp. 35-49.

QUADRE DE REALITZACIONS FONÈTIQUES DE  
LES OPOSICIONS *a-e* i *o-u*

	/a/			/e/		/o/	/u/
BARBERÀ	[a]	[a̠]	[q]	[i̠]	[i]	[u]	[u]
SOLIVELLA	[a]	[a̠]	[q]	[i̠]	[i]	[u]	[u]
L'ESPLUGA DE DALT -EL CAPUIG-	[a]	[a̠]	[q]	[i̠]	[i]	[u]	[u]
BLANCAFORT	[e]	[ə]	[a]	[i̠]	[i]	[u]	[u]
L'ESPLUGA DE BAIX	[e]	[ə]	[a]	[e]		[u]	[u]
ROCAFORT	[a]	[a̠]		[i̠]	[e]	[o]	[u]
SARRAL	[a]	[a̠]	[q]	[e]		[o]	[u]

Els sons [a] [a̠] [q] [e] [ə] pertanyen al camp de dispersió <sup>(17)</sup> del fonema /a/.

Els sons [e] [i̠] [i] pertanyen al camp de dispersió del fonema /e/.

Les causes de les diferents realitzacions fonètiques són difícils d'esbrinar. No em sembla possible aprovar ni discutir l'afirmació que fa ALCOVER quan diu que «sembla talment que la *e* clara, per defensar-se de l'enfosquiment, es fa tan viva que acaba per sonar *i*»<sup>(18)</sup>.

És poc probable en la parla una confusió de les vocals oposades ja que la *a* (excepte a Sarral i a Blancafort) pot ocupar un espai lliure en el camp velar. Fins i tot en aquests pobles, la confusió no és mai possible entre la [o], [kánto], canto, que pertany al camp de dispersió del fonema /o/ i la pronunciació extrema en [o̠] de [əbíom], ha-

17. Sobre el camp de dispersió vegeu A. MARTINET, *Economie du changements phonétiques*, Berna, 1955.

18. A. ALCOVER, *Una mica de dialectologia...*, Op. Cit., pàg. 202.

viem, perquè pertanyen a oposicions diferents, la primera a /o/-/u/ i la segona a /a/-/e/ que tenen una diferent distribució contextual.

En els casos de realització de [e] com a vocal més palatal (Blancafort, l'Espluga de baix), el marge de seguretat dels dos fonemes /a/-/e/ queda també ben assegurat ja que el segon fonema sempre es realitza com [e] tancada o [i].

## CONCLUSIONS

Dels sis pobles estudiats, quatre (Barberà, Solivella, Rocafort i Blancafort) i mig (l'Espluga de dalt -el Capuig-) pertanyen al subdialecte *xipella*. En aquest aspecte, les meves enquestes no han fet més que posar en evidència el que respecte a la fonètica de la *a* i *e* tòniques finals havien dit a començaments de segle ALCOVER, BARNILS i GRIERA i després BADIA i VENY<sup>(19)</sup>. La meva aportació ha intentat descriure més ampliament aquestes parles, verificar-ne la pervivència de la fonètica i olorar-ne els possibles canvis i tendències actuals.

Els trets estudiats, encara que pocs, palesen el caràcter de zona de transició de la Conca de Barberà des del punt de vista dialectal. Aquesta comarca és frontera entre el català oriental i l'occidental o, millor dit, la part més extrema de transició entre el català oriental i l'occidental si considerem el tarragoní com a important dialecte de transició. El caràcter de transició de la Conca ve abonat per la situació geogràfica de la comarca.

El fet que la Conca de Barberà sigui una comarca perfectament delimitada des del punt de vista geogràfic fa pensar en uns trets comuns a la parla dels seus pobles més que no pas en unes clapes discontinües com en els estudis dialectals està representat de vegades el subdialecte *xipella*. La cohesió geogràfica anirà acompanyada de la cohesió lingüística: la característica principal (a nivell fonològic) dels pobles de la Conca vindrà senyalada per una isoglosa que mantindrà la diferenciació /a/-/e/ àtones com en l'occidental però només en posició final. Aquesta oposició, com he explicat abans, pot

19.-Vegeu la nota 4.



tenir diferents realitzacions fonètiques, sempre però dins la mateixa àrea de dispersió dels dos fonemes. Dins aquesta isoglosa hi hem d'incloure tant els pobles anomenats «xipelles» com els altres que no han estat inclosos en aquest subdialecte.

Una prova més d'aquesta cohesió dialectal i del caràcter d'oposició fonològica de /a/-/e/ la tindrem en la tendència actual a evitar la pronunciació de les [i]. La competència del parlant fa que al evitar les [i] pronuncii [e]; d'aquesta manera es manté l'oposició fonològica encara que varii la realització fonètica.

És un fet a tenir en compte que els pobles que no fan la pronúncia [i] són els més habitats, més importants (en termes relatius) i amb mercat encara que secundari (Sarral i l'Espluga). Això permet pensar que les realitzacions en [i] [*lis sópis*] tenen un caràcter més arcaic que les en [e] [*les sópes*]. També val la pena pensar en la zona de transició com a àrea isolada i per tant més conservadora dels seus aspectes particulars.

El fet que hi hagi dos pobles que diferencien les postòniques /o/-/u/ fa pensar en un tret més aïllat, que es troba amb menys freqüència en àrees de transició com aquesta, i aquest sí, discontinu. No puc explicar perquè perduren aquí aquests trets i si abans eren comuns als pobles de la Conca. El que puc dir és que no és per atzar que els dos pobles, Sarral i Rocafort tenen característiques semblants. Les dues poblacions des de sempre han tingut estreta relació (només com a exemple podem pensar en la gent que va treballar a l'alabastre a Sarral i en els mercats). Això també podria explicar la regressió més ràpida aquí que en altres llocs de la pronúncia en [i] de Rocafort a favor de la en [e] pròpia de Sarral.

Encara que és indiscutible la pertinença d'aquestes parles al dialecte oriental, no crec que sigui gaire apropiat continuar parlant del subdialecte «xipella» per les raons següents:

-Com VENY diu molt clarament, no es tracta propiament d'un dialecte sinó d'una isoglosa. Des del punt de vista fonètic la isoglosa té caràcter discontinu però des d'un plantejament fonològic se'ns presenta com una zona bastant ampla. És clar que només parlo del pas de la isoglosa per la Conca de Barberà estricta.

-L'anomenat *xipella* abarca zones de transició entre el dialecte oriental i l'occidental des d'Andorra, la Seu d'Urgell, Solsona fins a la Conca de Barberà. El fet que hi hagi unes isogloses comunes amb altres zones tan allunyades com la Seu o Andorra no és motiu per posar-les totes dins el mateix sac dialectal. Si en lloc de tenir en

compte un aspecte fonètic s'haguessin tingut en compte aspectes lexicals o gramaticals podrien haver sortit subdialectes d'aquest tipus com a bolets.

Potser valdria la pena revisar i estudiar les característiques de les parles de transició tant horitzontalment com verticalment o discontinuament. M'explico: l'estudi d'un dialecte ha de tenir en compte més aspectes que la fonètica. Encara que la divisió entre català oriental i català occidental vingui determinada principalment per uns trets fonètics i fonològics, no hem d'oblidar que al mateix temps hi ha aspectes gramaticals i lexicals que en el cas del *xipella* no es tenen en compte.

En el nostre cas, l'estudi de les parles de la Conca pot resultar més complet i lingüísticament més exacte si considerem aquestes parles com a pertanyents a un subdialecte de transició, el tarragoní. És evident la coincidència lèxica i gramatical entre les parles de la Conca i el Camp de Tarragona. Les parles dels pobles estudiats són només un exemple de la part més extrema del dialecte tarragoní en la transició entre aquest i el subdialecte nord-occidental de les parles del Segrià.

LA SEGARRA

L'URGELL

L'ANOIA

LES GARRIGUES

L'ALT CAMP

EL B. PRIORAT CAMP



**SITUACIÓ GEOGRÀFICA DE LA CONCA DE BARBERA**

Límits comarcals ————  
 Límits subcomarcals - - - - -  
 Frontera dialectal - · - · -

# SITUACIÓ GEOGRÀFICA I COMUNICACIONS DELS POBLES ESTUDIATS

